

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

(Bu makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Gönderim Tarihi: 21.10.2021 | Kabul Tarihi: 21.12.2021

-Kitap Değerlendirmesi-

- İmam Şâfiî, Nail Okuyucu, Anadolu Ay Yayınları, İstanbul, 2020, 199 sayfa-

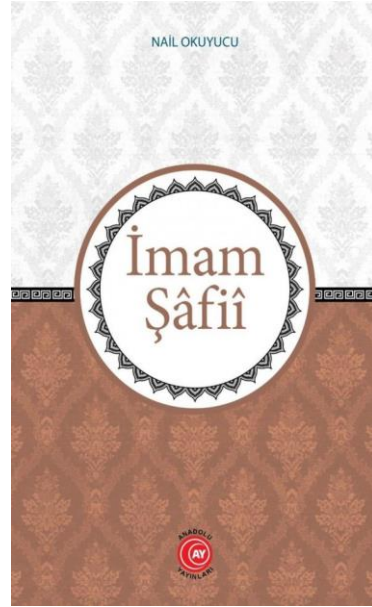
Musab Koparal*

Atf/Citation: Koparal, Musab. "İmam Şâfiî -Kitap Değerlendirmesi-/Imam Shafii -Book Reviwe-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Güz 2021-2): 541-545.

Nail Okuyucu bu kitabında, İmam Şâfiî'nin kendi dönemindeki fıkıhın kurucu kaynaklarına ulaşması, kendisinin de kurucu bir rol oynaması ve ortaya koyduğu metodoloji üzerinde durmaktadır.

İmam Şâfiî'nin ilmi birikiminin temellerini, onun fikri dönüşümünü ve Fıkıh Usulünün kurulmasındaki rolünü mercek altına alan Nail Okuyucu'nun bu kitabı, "Takdim", "İlk Sözler", beş bölüm, "son sözler" ve "Kaynakça"dan oluşmaktadır.

Okuyucu, kitabının birinci bölümünde Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin (ö. 204/820) hayatına yer vermekte, onun soyuna, ailesine, yani bir anlamda yetiştiği çevreye ışık tutmakta, sonrasında yaşadığı ilmi, psikolojik, toplumsal ve politik olayları anlatmaktadır. Burada Okuyucu tarafından dikkat çekilen nokta İmam Şâfiî'nin arayış içinde olmasıdır. Mekke'de ilim yolculuğu-

* Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, musabkoparal@artuklu.edu.tr. Orcid: 0000-0001-8598-9791.

nun başlaması, Süfyân b. Uyeyne’den (ö. 198/814) hadis dersleri alması, Medine’ye gidip Mâlik b. Enes’e (ö. 179/795) talebelik yapması, Irak’ta Muhammed b. Hasan Şeybânî (ö. 189/805) ile tekrar karşılaşarak onun da talebeliğini yapması, Hanefilerin eserlerine ulaşarak mütalaa etmesi, Bağdat’a gidiş-gelişleri, kurduğu ilim halkaları, Mısır’a gidişi gibi ilim yolculuklarına ve ilmi temellerinin oluşum sürecine yer verilmiştir. Bu noktada fıkhi verilerin uygulanmasında İmam Şâfiî’nin Yemen ve Irak tecrübelerinin önemine vurgu yapılmıştır. Yine bu kısımda onun düşünsel dönüşümünün temelleri ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise onun ahlâkı ve şahsiyetine kısaca değinilmiştir. Okuyucu tarafından, İmam Şâfiî’nin özellikle Mısır’a gittikten sonra görüş değişikliğine gitmesinin nedenleri üzerinde durulurken onun yeni hadislerle karşılaşmış olabileceği ihtimaline değinilse onun hadislerle olan münasebetini yansıtmaya açısından çok daha ufuk açıcı olurdu. Ayrıca bu bölümün sonunda yer verdiği İmam Şâfiî’nin hayatının sonlarına doğru yakalandığı hastalıkla ilgili detay vermesi ikincil derecede öneme sahip bir ayrıntı gibi durmaktadır. Bunun yerine “ağır hastalıklar geçirmesine rağmen ilim meclisinden uzak durmamıştı” gibi genel bir ifadeyle yetinilebilirdi.

Okuyucu, ikinci bölümde İmam Şâfiî’nin eserlerini fıkıh usulüne dair, fûrû fıkhıya dair, fıkhi tartışmaları ihtiva edenler ve kendisine nispet edilenler olmak üzere dört başlık altında incelemiş, İmam Şâfiî’nin ilimlerin tedvin edildiği bir dönemde, Ebu Hanife (ö.150/767) ve İmam Mâlik’ten farklı olarak eserlerinin birçoğunu bizzat kendisi kaleme aldığına vurgu yapmıştır. Yazar, İmam Şâfiî’nin eserlerinden ilk olarak *er-Risâle*’yi ele almış, bu eserin İmam Şâfiî’nin en önemli eseri ve fıkıh usulünün kurucu metni olarak kabul edildiğini, ayrıca sübut ve anlam teorisi, fıkıh epistemolojisi ve fıkhi istidlal yöntemleri üzerinde teorik değerlendirmeler yapan ilk eser olduğunu belirtmiştir. İmam Şâfiî *Kitâbu cimâi’l-ilm*’de rivayetlerin delil değeri tartışmalarına yer vermiş, kitabın son bölümünde ise icmâ ile ilgili tartışmalara değinmiştir. Okuyucu, İmam Şâfiî’nin bir diğer eseri *İhtilâfü’l-hadîs*’in ihtilâfü’l-hadîs ilminin kurucu metinlerinden biri olduğunu, *Kitâbu ibtâli’l-istihsan*’ın ise İmam Şâfiî’nin dini düşüncesi ve usul anlayışının özeti olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî’nin Usulle ilgili eserlerinden son olarak *Sıfatü nehî Resûlillâh* adlı eserinden bahseden yazar, bu eserde İmam Şâfiî’nin Hz. Peygamber’in nehiyelerinin hükme delalet etme biçimlerine yer verdiğini aktarmıştır.

Okuyucu İmam Şâfiî’nin fûrû fıkhıya dair eserlerinden ise ilk olarak *el-Ümm*’ü incelemiş, bu eserin fûrû fıkhıya dair görüşlerini bir araya getiren bir eser olduğunu söylemiş, ayrıca *er-Risâle*’de ortaya konan teorisinin uygulaması niteli-

ğinde olduğunu da eklemiştir. İmam Şâfiî'nin fûrû fıkıhla ilgili ikinci sırada yer verilen eseri, derslerinde öğrencilerine imlâ ettiği meselelerden oluşan *el-Emâlî*'dir. Okuyucu, İmam Şâfiî'nin fıkhi tartışmalarını içeren *er-Red alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, Siyerü'l-Evzaî, İhtilâfü'l-İrakiyyeyn, İhtilâfü Alii ve Abdillâh b. Mes'ûd, İhtilâfü Mâlik ve's-Şafi'i* gibi eserlerden ise kısaca bahsetmiştir. İmam Şâfiî'nin eserleriyle ilgili son olarak ona nispet edilen eserlere yer veren yazar burada *Ahkâmü'l-Kur'ân, el-Müsned ve Divân* gibi eserlerden bahsetmiştir. Bu noktada günümüzde yapılan *Tefsîru İmam Şâfiî* gibi aslında İmam Şâfiî'nin müstakil olarak yazmadığı fakat onun farklı eserlerinden hareketle oluşturulmuş çalışmalara da yer verilebilirdi. Fakat yazar buna ihtiyaç duymamış görünmektedir.

Eserin üçüncü bölümünde İmam Şâfiî'nin dini düşüncesi ve yeni fıkıh anlayışı üst başlığıyla ele alınmış, onun fikrinin oluşma sürecine değinilmiştir. Okuyucu, bu dönüşümü İmam Mâlik'in yerel bilgi ve uygulamalarını sorgulamak, hatta ömrünün sonlarına doğru ise tamamen karşısına almakla başlatmaktadır. İmam Şâfiî'nin Hanefî fıkından ise oldukça etkilendiğine, istifade ettiğine fakat birçok noktada ayrıştığına vurgu yapmakta, Hanefîlerin kıyasa dayalı evrensel fıkıh telakkisi ile Mâlikî'lerin Medine amelini yaygınlaştırma eksenli telakkisi karşısında senede dayalı bilgilerle yeni bir evrensel zemin elde etmek istediğini aktarmaktadır. Okuyucu, İmam Şâfiî'nin dini düşüncesi ve yeni fıkıh anlayışına yön veren ana fikirler olarak şu dört madde üzerinde durmuştur: *i) "Vahye bağlı bilgi inanç ve amel düşüncesinin yeniden tesisi"* Bu maddede beyân, ittiba ve istinbat kavramları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu maddede vahiy anlatılırken fıkhi-kelami-politik oluşumlara örtük cevaplar verildiğinden bahsedilmiştir. *ii) "Kur'an-Sünnet bütünlüğü"* Bu maddede de beyân kavramı üzerinde durulmaktadır. İmam Şâfiî'nin bu noktada yaptığı ise sünnetin Kur'an'a eşdeğer olarak algılanması âdetinin devamı gibidir. Okuyucu'nun bu maddeyi açıklarken İmam Şâfiî'nin özellikle üzerinde durduğu nesih meselesine yer vermesi bu konunun İmam Şâfiî'nin nezdindeki önemine işaret etmesi bakımından çok daha iyi olurdu. Fakat Okuyucu burada böyle bir detaya inmeye gerek duymamış gözükmektedir. *iii) "Sünnet-Hadis özdeşliği ve rivayetlerin hüccet değeri"* maddesinde sünnet hadistir anlayışını yerleştirmiş, evrensel sünnetin tesisine çalışmıştır. Yazara göre İmam Şâfiî Mürsel hadisin hücciyet değerini sarsmıştır. Haberi vahidin ise hücciyet değerini düşüren birçok kesime karşı onu yükseltmeye çalışmıştır. *iv) "İçtihat kıyas özdeşliği ve istihsanın reddi."* İnsanın başına ne gelecekse çözümünü nassan veya delaleten Kur'an'da vardır. Okuyucu'ya göre burada İmam Şâfiî Kur'an'ın kapsamına sünneti de dahil etmiştir. Çünkü onun anlayışında Kur'an ve sünnet bütünlük içerisinde.

İmam Şâfiî hükme ulaşmanın ilk adımı içtihat, neticesi ise kıyastır diyerek aynı şeyin farklı adımları olarak telakki etmiş ve istihsan, maslahat ile seddi zeraiyi ise reddetmiş delil olamayacağını istihsanın arzulara göre hareket etmeye (te-lezzüze), sonrasında keyfiliğe, zorlama yorumlara (teassüfe) en sonunda ise teşerru' yani şarilik taslamaya götüreceğini söylemiştir.

Eserin dördüncü bölümünde Okuyucu, beyan, dil ve bağlam, delil ter-tibi, asli delillerin takibi gibi metotları detaylıca incelemektedir. Yine bu bö-lümde İmam Şâfiî'nin sınırlı naslardan sınırsız olaylara karşı getirilecek çözüm-ler için geliştirdiği teoriden bahsetmekte, bu teoriye kaynak, yorum ve anlam teorisi adını uygun görmektedir. Beyânı fıkıh usulünün erken bir ifadesi olarak değerlendiren Okuyucu, onun sonraları *hitap* olarak kavramsallaşmasını ve beşli taksime tabi tutulmasını konu edinmektedir. Bu beşli taksimde Kur'an, sünnet ve kıyas mevcut olup icmâ yer almamaktadır. Dil ve bağlamı ise kurdu-ğu anlam-yorum sistemine delil olarak takdim etmiştir. Böylesi bir taksimle İmam Şâfiî Mâlikî'lerin gelenekselciliğe vardırarak tutumlarından uzaklaşarak, Hanefilerin ise naslardan kopmaya götürececek evrensellik anlayışlarından ziyade dil-bağlam-tarih ile yerelden bağımsız nass merkezli evrensel bir çizgi yaka-lamaya çalışmıştır. Bu noktada Okuyucu, İmam Şâfiî'nin icmâ seviyesine çıkara-racak derecede bağlama önem verdiği ve Arapça diline vurgu yaptığına de-ğinmiştir.

İmam Şâfiî'nin asıl delillerin hüküm beyan etmesi noktasında kavram çiftlerini kullandığını aktaran yazar, bu kavram çiftlerinden bazılarını zikret-miştir: Umum-husus, cümle-nas, zâhir-bâtın, nâsîh-mensuh. Bu ikilemeleri zikrettikten sonra örnek olarak umum-husus konusuna yer vermiştir. İlgili bö-lümde son olarak delillerin takibi, açılımı ve kaynaklar üzerinde tefekkür başlı-ğı açmış ve bu başlık altında icmâ ile içtihat kavramlarını derinlikli bir şekilde ele almıştır. Özellikle icmâya farklı bir yaklaşım getirdiği üzerinde durulmuş onun evrensel icmâ teorisine yer verilmiştir. İctihadı ise fıkıh usulündeki terim-leşen manasından daha geniş bir mana yüklemiş ve onu beyan türlerinin beşin-cisi olduğunu ve diğer dördüyle irtibatının ise kıyasla sağlandığını belirtmiştir. Bununla beraber bazı yerlerde kıyasla içtihadı aynı saymıştır.

Eserin beşinci bölümünde ise İmam Şâfiî'nin akidevî görüşleri ve kelim ilmine mesafeli tavrından söz edilmiştir. Okuyucu, genel olarak kelamdan uzak duran İmam Şâfiî'nin kelamla ilgili tavrını Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-keâm* adlı eserinden hareketle yedi ilkeyle açık-lamıştır. Nitekim Gazzâlî de bu ilkeleri İmam Şâfiî gibi selef âlimlerinin görüş-lerinden hareketle oluşturmuştur. Bu yedi ilke ise: Takdis, tasdik, aczini itiraf,

soru sormamak, yorumdan sakınmak, araştırma yapmamak ve bilenlere teslim olmaktır.

“Son sözler” başlığı altında kitabın genelinde anlatılanlar kısa bir şekilde verilmiş ve netice olarak şu kaniya varılmıştır: İmam Şâfiî fıkıh usulünün kurucusu sayılabilir. Okuyucu’nun İmam Şâfiî’yi fıkıh usulünün kurucusu olarak addetmesi onun fıkıh usulü ilminin oluşmasındaki payının büyüklüğünü gösterse de konuyla ilgili yapılan çalışmalardan hareketle “kurucu isimlerinden birisi sayılabilir” şeklinde değerlendirilmesi Usul ilminin inşasında payı olan diğer âlimlerin hakkını teslim etme babından daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

İmam Şâfiî’nin hayatının ve fikirlerinin anlatıldığı bu kitap, İmam Şâfiî’nin düşüncelerinin arka planını yansıtmaya, Şâfiî mezhebinin oluşumunun temellerini göstermesi gibi birçok farklı yönden iyi hazırlanmış bir kitap olup, sadece İmam Şâfiî ve Şafiilik mezhebini çalışanların değil, Hanefilik, Mâlikilik ve diğer mezhepleri çalışanların da okumasını, incelemesini ve değerlendirmelerini gerektirecek özgünlüktedir. Ayrıca eser dilinin sadeliği ve ele aldığı konuların önemi sebebiyle lisans, lisansüstü ve akademik saha dışında da bu konuya ilgi duyanların yararlanabilecekleri bir kaynak olduğu yönündeki kanaatimizi belirtmek isteriz.